

Konspiracyjny Instytut Europy Środkowej (1943–1945)

Jednym z podstawowych problemów polskiej polityki zagranicznej w XX wieku była kwestia organizacji politycznej Europy Środkowej. Podjęte przez Józefa Piłsudskiego w latach 1919–1920 próby realizacji koncepcji federacyjnej na dawnych ziemiach I Rzeczypospolitej zakończyły się niepowodzeniem.¹ Mimo to nie zarzucono tej myśli, starano się ją modyfikować i rozciągnąć na cały obszar tzw. międzymorza, leżącego między Bałtykiem, Adriatykiem i Morzem Czarnym.² Państwa tego regionu, gdyby przewyciężyły dzielące je różnice i konflikty, mogłyby wspólnie stanowić siłę, która pod każdym względem byłaby zdolna przeciwstawić się zarówno Niemcom, jak i Związkowi Sowieckiemu (Rosji). Koncepcja ta nie została jednak podjęta przez sfery rządzące państwami tego regionu i pod koniec lat trzydziestych XX wieku mocarstwa (zwłaszcza III Rzesza) po raz kolejny rozegrały narody Europy Środkowej przeciwko sobie i poddały je swojej dominacji. Wpływy mocarstw zachodnich zostały z tej części Europy wypchnięte przez państwa totalitarne – Niemcy i Związek Sowiecki.

W latach II wojny światowej idea federacyjna w różnych postaciach znalazła się w programach większości polskich ugrupowań politycznych i często poruszano ją w publicystyce konspiracyjnej.³ Koncepcja federacji środkowoeuropejskiej, której początkiem miał być związek Polski i Czechosłowacji, była podstawą polityki zagranicznej rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie.⁴ Polacy byli też bardzo aktywni w ruchu federalnym w wolnym świecie (choć jego zasadniczy rozwój przypadł już na okres po 1945 r.).⁵

Ważną rolę w polskim życiu intelektualnym pod okupacją odgrywała „Unia”, organizacja kierowana przez Jerzego Brauna, filozofa, pisarza i poetę, działacza harcerskiego (w lutym 1943 r. na zasadach autonomicznych weszła w skład Stronnictwa Pracy). Podstawą jej programu był unionizm – „*rozszerzenie chrześcijańskiego imperatywu moralnego na całą dziedzinę instytucji publicznych i stosunków społeczno-ekonomicznych*”. W dziedzinie stosunków

¹ Balcerak 2011.

² Okulewicz 2001, Paruch 2005: 689–703.

³ Giedroń 1999: 45–57.; Juchnowski 1987: 91–117.; Matusak 2000: 207–222.

⁴ Problematyka ta ma bardzo obszerną literaturę: Kamiński 2005.; Kisielewski 1991.; Kisielewski 2006: 109–120.; Łoś-Nowak 1987: 67–90.; Wandycz 1994: 902–920.; także odpowiednie podrozdziały Michowicz 1999.

⁵ Łukasiewicz 2010.; Wolański 1996: 84–117.

międzynarodowych zakładał on integrację mniejszych państw w duże „kompleksy unijne”, w przypadku Polski i sąsiadów przyjmującą formę Unii Europy Środkowej.⁶ Podobne koncepcje dyskutowane były także w innych środowiskach konspiracyjnych. Wskazać trzeba szczególnie na Konfederację Narodu, wywodzącą się z przedwojennego radykalnego nurtu narodowego, która intensywnie propagowała konieczność budowy Imperium Słowiańskiego pod przewodnictwem Polski. Powołała też w celu prowadzenia prac studyjnych w tym zakresie Studium Słowiańskie z Wojciechem Winklerem na czele.⁷ Innego typu działalność reprezentowała Sekcja (Komisja) Polsko-Czeska Biura Pracy Społecznej, kierowanego przez Stanisława Miklaszewskiego, które jeszcze od czasu zaborów miało tradycje przygotowywania fachowych opracowań z różnych dziedzin życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego.⁸

Aktywność tych trzech środowisk spotkała się w utworzonym w myśl koncepcji „Unii” Instytucie Europy Środkowej (IEŚ), który miał wypracować naukowe podstawy przyszłej federacji. Moment powstania Instytutu różnie był określany przez jego twórców i czołowych przedstawicieli. Niewątpliwy inicjator powołania IEŚ Jerzy Braun umiejscawiał go w lecie 1943 r. Inspiratorem nadania rozważaniom ideowym form organizacyjnych placówki naukowej był inżynier hydrotechnik z Krakowa Zbigniew Dziewoński, który podsunął ten projekt Braunowi wiosną 1943 r. Sekretarz Instytutu Wojciech Winkler stwierdził, że połączenie inicjatyw „Unii” i Konfederacji Narodu – co było według niego właściwym początkiem IEŚ – nastąpiło „gdzieś w początkach 1944 r.”. Z zeznań innego członka jego władz Stanisława Miklaszewskiego można wnioskować o istnieniu IEŚ już na przełomie 1941/1942 r., czemu jednak trudno dać wiarę.⁹ Mało precyzyjne – jeśli chodzi o chronologię – wspomnienia Konrada Sieniewicza mogą sugerować, że IEŚ istniał już w 1942 r., a z pewnością w pierwszej połowie roku 1943.

⁶ Szerzej zob. Żychowska 2007: 21–32.; Żychowska 2003.; Łętocha 2006.

⁷ Kobylańska 1999: 36–37., 57., 124., 126., 132–133.; Winkler 1994: 23–28., 39.

⁸ Biuro Pracy Społecznej (organ wykonawczy Towarzystwa Popierania Pracy Społecznej) powstało w 1907 r. w Warszawie jako ponadpartyjne ciało fachowe, którego opracowania miały ułatwić politykom podejmowanie decyzji lub stanowić gotowe projekty rozwiązań prawnych. Biuro kontynuowało pracę po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., po krótkiej przerwie spowodowanej agresją niemiecką w 1939 r. wznowiło działalność w konspiracji. Odegrało istotną rolę w tworzeniu aparatu fachowego Delegatury Rządu na Kraj. IPN BU 0259/372, Akta kontrolno-śledcze sprawy przeciwko Stanisławowi Miklaszewskiemu [dalej: IPN BU 0259/372], t. 3, k. 3–8 i 29–42, Protokoły przesłuchania S. Miklaszewskiego, Warszawa, 13 i 17.II.1950; *ibidem*, t. 1, k. 146–147, Życiorys Stanisława Miklaszewskiego od 31.VIII.1939 do końca okupacji, b.d.; *ibidem*, t. 3, k. 85, Protokół przesłuchania A. Leśniewskiego, Warszawa, 10.III.1950; IPN BU 1023/447, Akta sprawy karnej przeciwko Stanisławowi Miklaszewskiemu (WSR w Warszawie, Sr 1838/49) [dalej: IPN BU 1023/447], k. 78–79, Protokół przesłuchania S. Miklaszewskiego, Warszawa, 11.XII.1947; Studium Polski Podziemnej w Londynie [dalej: SPP], Kol. 5, t. 21, S. Kauzik, Podziemne SP w 1940 r. (mps).

⁹ IPN BU 0259/45, Akta kontrolno-śledcze sprawy przeciwko Jerzemu Braunowi [dalej: IPN BU 0259/45], t. 2, k. 117–140, Zeznania własne J. Brauna. Instytut Europy Środkowej, Warszawa, kwiecień 1950; IPN BU 507/195, t. 1, Akta sprawy karnej przeciwko Jerzemu Braunowi (WSR w Warszawie Sr 233/51) [dalej: IPN BU 507/195, t. 1], k. 62–64 i 153, Protokoły przesłuchania J. Brauna, Warszawa, 17.III i 20.VII.1950; Winkler 1994: 39.; IPN BU 0259/372, t. 3, k. 25, Protokół

Wynika to przed wszystkim z wiązania przez niego z Instytutem Seweryna Eustachiewicza, który aresztowany został przez gestapo już 16 maja 1943 r. i do końca wojny przebywał w niemieckich obozach koncentracyjnych.¹⁰ Świadectwem z epoki jest list przebywającego w czasie wojny w Budapeszcie organizatora łączności między cywilnym kierownictwem podziemia w kraju a władzami RP na uchodźstwie, młodego historyka Wacława Felczaka, który pisał o istnieniu IEŚ jako nowego tworu w połowie listopada 1943 r.¹¹ Skłania ono do stwierdzenia, że najściślej wskazał termin powstania Instytutu Braun. Jak się wydaje, pod markę IEŚ podciągano wszystkie wcześniejsze działania zbieżne z jego celami.

Z pewnością najpełniejsze informacje na temat struktury, funkcjonowania i dorobku IEŚ znalazły się w przesłanym do Londynu sprawozdaniu sporządzonym w czerwcu 1944 r. Wraz z częścią dorobku Instytutu zabrał je emisariusz Tadeusz Chciuk „Celt”, który odleciał na Zachód w ramach operacji „III Most”.¹² Mimo dramatycznego przebiegu lądowania i startu alianckiego samolotu pod nosem okupacyjnych wojsk niemieckich w ostatnich dniach lipca 1944 r., poczta nie uległa zniszczeniu. Jednak na interesujące nas materiały dotyczące IEŚ w polskich archiwach emigracyjnych dotychczas nie udało się natrafić. Archiwa konspiracyjne spaliły się podczas Powstania Warszawskiego. Dlatego rekonstruując dzieje i strukturę Instytutu opierać się musimy głównie na powojennych zeznaniach jego twórców wymuszanych przez komunistycznych śledczych.

Pracami IEŚ kierował Zarząd (zwany też czasem Prezydium), który w pierwszej połowie 1944 r. stanowili: prezes Jerzy Braun oraz członkowie: specjalista od prawa międzynarodowego z Uniwersytetu Warszawskiego prof. Kazimierz Libera, działacz spółdzielczy Stanisław Miklaszewski, historyk z Uniwersytetu Jagiellońskiego doc. Kazimierz Piwarski i dyrektor Warszawskiej Izby Rzemieślniczej Bruno Sikorski. Organem programowym była Rada, do której oprócz członków Zarządu wchodziłi przedstawiciele poszczególnych wydziałów. Jako sekretarzy IEŚ wymienia się działacze „Unii” i SP: językoznawcę i kompozytora Konstantego Regameya, Konrada Sieniewicza i Seweryna Eustachiewicza, wspomnianego wyżej Wojciecha Winklera z KN i w Krakowie geografa z UJ, ówczesnego doktora Stanisława Leszczyckiego.¹³ Głównymi ośrodkami IEŚ były Warszawa i Kraków, przy czym w stolicy członkowie Instytutu spotykali się, dyskutując nad poszczególnymi zagadnieniami, a pod Wawelem, gdzie pracami kierował Piwarski (będący równocześnie prezesem wojewódzkich struktur SP

przesłuchania S. Miklaszewskiego, Warszawa, 15.II.1950. Biogram Zbigniewa Dziewońskiego zob. <http://wsa.dbc.wroc.pl/biogramy/dane/4058.html>.

¹⁰ Sieniewicz 2012: 37., 54., Sieniewicz 1981: 89. Z kolei jeden z historyków umieścił moment powstania IEŚ w 1942 r. (Konarski 2005: 379.), drugi – „w końcu 1943 r.” (Grabowski 2003: 164.)

¹¹ Frazik 2013: 156.

¹² Chciuk spotkał się z kierownikiem IEŚ 24 czerwca 1944 r. (Celt 2006: 199.)

¹³ Co do roli i obsady sekretariatu występują duże różnice, zwłaszcza między Braunem a Miklaszewskim. IPN BU 0259/45, t. 2, k. 115–116, Protokół przesłuchania J. Brauna, Warszawa, 29.IV.1950. U Brauna Winkler występuje jako Langer. IPN BU 1023/447, k. 83, 85, Protokół przesłuchania S. Miklaszewskiego, Warszawa, 16.XII.1947; Winkler 1994: 39., Sieniewicz 2012: 37., 54., 88., Sieniewicz 1981: 89., Braun 1981: 170., Grabowski 2003: 198.

i „Unii”), działalność polegała na zamawianiu referatów i monografii u pracowników naukowych.¹⁴ Opracowania te były przekazywane Delegaturze Rządu na Kraj, która za pośrednictwem Departamentu Informacji subsydiowała Instytut.¹⁵

Instytut prowadził studia nad szeroko pojętą problematyką środkowoeuropejską, obejmując badaniami zagadnienia polityczne, prawne, historyczne, geograficzne, gospodarcze, handlowe i kulturalne. Rozbieżności w relacjach działaczy i brak oryginalnych dokumentów IEŚ uniemożliwiają precyzyjne odtworzenie jego struktury. Twórca Instytutu Jerzy Braun tak charakteryzował działalność jego poszczególnych pionów: „*Do Wydziału Politycznego należało opracowywanie projektów organizacji i ustroju Federacji Europy Środkowej. Wydział Gospodarczy zajmował się opracowywaniem studiów nad problemami gospodarczymi państw Europy Środkowej oraz opracowywaniem możliwości rozwoju gospodarczego tych państw. Wydział Polsko-Czeski zajmował się zagadnieniami współpracy politycznej, gospodarczej i kulturalnej Polski i Czechosłowacji. Wydział Zachodniosłowiański zajmował się kwestią granicy zachodniej federacji, a w szczególności granicami na Odrze i Nysie Łużyckiej. Wydział ten zajmował się również kwestią łużycką oraz zagadnieniem reslawizacji mieszkańców Niemiec pochodzenia słowiańskiego zamieszkujących na zachód od Odry. Wydział Wschodni zajmował się kwestią ukraińską, białoruską i litewską w granicach państwa polskiego. Poza tym Instytut Europy Środkowej organizował na terenie wyżej wymienionych krajów placówki tego instytutu, celem nawiązania kontaktów indywidualnych oraz z instytucjami naukowymi i grupami politycznymi, aby ich pozyskać dla idei Federacji Europy Środkowej. Oprócz tego do zadań placówek Instytutu Europy Środkowej, które już były zorganizowane w Budapeszcie i w Zagrzebiu na terenie Jugosławii, oraz do nowo powstających placówek na terenie państw Europy Środkowej należało zbieranie informacji o sytuacji wewnętrznej, politycznej i gospodarczej w tych krajach i przysyłanie ich do zarządu instytutu w Warszawie.*”¹⁶ Wydziałem Politycznym kierowali prof. Libera i Braun, Wydziałem Gospodarczym – Sikorski, Wydziałem Polsko-Czeskim – Miklaszewski, Wydziałem Zachodniosłowiańskim – publicysta, specjalista od problematyki Łużyc Bohdan Gębarski, Wydziałem Wschodnim – Breza (osoba ta nie została bliżej scharakteryzowana).¹⁷ Nieco inna struktura IEŚ wylania się z notatek byłego dyrektora Departamentu Informacji Delegatury Rządu na Kraj Stanisława Kauzika, który odnotował istnienie sekcji: historyczno-politycznej, gospodarczej, kulturalnej, socjologicznej, geograficznej i prawnej.¹⁸ Z kolei Stanisław Miklaszewski podawał, że IEŚ dzielił się na wydziały: Polityczny, Narodowościowy (podzielony na komisje: czeską, bułgarską, jugosłowiańską z referatami serbskim i chorwackim, zachodniosłowiańską, wschodniosłowiań-

¹⁴ IPN BU 1023/447, k. 87, Protokół przesłuchania S. Miklaszewskiego, Warszawa, 17.XII.1947.

¹⁵ IPN BU 0259/45, t. 2, k. 123–124, Zeznania własne J. Brauna. Instytut Europy Środkowej, Warszawa, kwiecień 1950.

¹⁶ *Ibidem*, k. 115–116, Protokół przesłuchania J. Brauna, Warszawa, 29.IV.1950.

¹⁷ *Ibidem*, k. 127–128, Zeznania własne J. Brauna. Instytut Europy Środkowej, Warszawa, kwiecień 1950.

¹⁸ SPP, Kol. 5, t. 20.

ską), Kulturalny, Gospodarczy. Według Brauna Wydział Kulturalny pozostał tylko w planach i przed Powstaniem nie zaczął funkcjonować.¹⁹

Równie ważnym, a może nawet ważniejszym niż prowadzenie prac studyjnych, było propagowanie unii środkowoeuropejskiej jako koncepcji, która powinna stać się podstawą ładu powojennego. Środowisko IEŚ popularyzowało ideę federacji między innymi na łamach specjalnie jej poświęconych czasopism konspiracyjnych. Były to w latach 1943–1944 „*Biuletyn Słowiański*”, „*Agencja »Blok Środkowo-Europejski«*”, „*Agencja »Europa Środkowa«*” i „*Rzeczpospolita Polska a Europa Środkowa*”.²⁰

Na podstawie materiałów śledczych i wspomnień do współpracowników IEŚ zaliczono – oprócz już wymienionych – profesorów: językoznawcę Kazimierza Nitscha, botaników Władysława Szafera i Anatola Listowskiego, filologów Tadeusza Lehra-Spławińskiego i Kazimierza Kumanieckiego, geologa Walerego Goetla, mineraloga Andrzeja Bolewskiego, lekarza Stanisława Skowrona, historyków Henryka Batowskiego, Jana Dąbrowskiego, Janusza Pajewskiego i Stefana Kieniewicza, antropologa Karola Stojanowskiego, architekta Jana Zachwatowicza, słowianoznawcę Jana Grabowskiego, Aleksandra Wojteckiego, a także Marię Kielczewską, Michała Sobańskiego, Kazimierza Skarżyńskiego, Andrzeja Leśniewskiego, Tadeusza Rozdeiczer-Kryszkowskiego, Kazimierza Studentowicza, Tomasza Kozłowskiego, Stanisława Arcta, przemysłowca Barcikowskiego, Janusza Makowskiego, Stanisława Wąsowicza, ks. Ferdynanda Machaya, Adalberta Chomicza, Władysława Siłę-Nowickiego (w zeznaniach Brauna pod imieniem Stefan).²¹ Nie można wykluczyć, że niektóre z tych osób były związane raczej z Biurem Pracy Społecznej lub „*Unią Kultury*” bądź z innego tytułu zajmowały się problematyką Europy Środkowej. Przykładem może być Michał Sobański, jeden z przywódców „*Unii*”, który zamieszczał artykuły na tematy międzynarodowe w jej konspiracyjnym piśmie „*Naród*” i w szerszej grupie prowadził studia nad przyszłymi granicami Polski. Został on aresztowany 25 września 1942 r. i wkrótce zginął na Majdanku.²²

Zagranicznym współpracownikiem IEŚ był wspomniany już korespondent Delegata Rządu w Budapeszcie Wacław Felczak „*Lech*”, przedwojenny stypendysta na Węgrzech, mający szerokie znajomości w naukowych kręgach w tym kraju. To on pozyskiwał zwolenników idei

¹⁹ IPN BU 1023/447, k. 83–85, Protokół przesłuchania S. Miklaszewskiego, Warszawa, 16.XII.1947; IPN BU 0259/45, t. 2, k. 128, Zeznania własne J. Brauna. Instytut Europy Środkowej, Warszawa, kwiecień 1950.

²⁰ Kobylańska 1999: 132–133., Winkler 1994: 27., IPN BU 0259/45, t. 2, k. 122–123, Zeznania własne J. Brauna. Instytut Europy Środkowej, Warszawa, kwiecień 1950.

²¹ IPN Kr 010/4191, Akta operacyjne dot. Kazimierza Piwarskiego, t. 1, k. 27–30, Notatka informacyjna, Warszawa, 26.XI.1949; *ibidem*, k. 75, Wyciąg z zeznań A. Targa z 29.XII.1947; IPN BU 0259/45, t. 2, k. 117–140, Zeznania własne J. Brauna. Instytut Europy Środkowej, Warszawa, kwiecień 1950; IPN BU 1023/447, k. 83–85, Protokół przesłuchania S. Miklaszewskiego, Warszawa, 16.XII.1947; IPN BU 0259/519, Akta kontrolno-ślędcze sprawy przeciwko Józefowi Kwasiborskiemu i in., t. 1, k. 18–19, Protokół przesłuchania K. Studentowicza, Warszawa, 21.III.1950; Braun 1981: 153–154., Sieniewicz 2012: 37.

²² Rostworowski 1999: 438.

federacyjnej na Węgrzech, w Chorwacji i na Słowacji. Prawdopodobnie na przełomie 1943 i 1944 r. współdziałali z nim związany z radykalną konspiracją narodową kurier Czesław Woyda i były sekretarz poselstwa polskiego w Budapeszcie Jan Tarnowski, prywatnie szwagier dyrektora tamtejszego Instytutu Polskiego Zbigniewa Załęskiego.²³ W archiwum Brauna zachował się datowany 10 czerwca 1945 r. referat Felczaka zatytułowany „*Uwagi o sytuacji w Europie środkowej*”, jedyne znane opracowanie IEŚ.²⁴

Zwycięstwa militarne Związku Sowieckiego, a w ślad za tym jego wzrastająca rola polityczna na arenie międzynarodowej, przekreślały możliwość realizacji idei, dla której powstał IEŚ. Związek Sowiecki nie taił bowiem, że traktuje wszelkie próby integracji na tym obszarze jako skierowane przeciw niemu i wyrażał wobec nich otwarty sprzeciw, a w rzeczywistości dążył do podporządkowania sobie jak największej części Europy. Dlatego niektórzy działacze Instytutu, jak na przykład Janusz Pajewski czy Bruno Sikorski już pod koniec 1943 r. lub wiosną 1944 r. zdecydowali się wycofać z jego prac.²⁵ Inni – szczególnie ci związani z ideą unio-nizmu – uważali, że dominacja sowiecka jest tylko stanem przejściowym, a kwestię współpracy środkowoeuropejskiej traktowali jako stały imperatyw moralny.

Instytut Europy Środkowej – choć w ograniczonym zakresie – kontynuował działalność pod okupacją sowiecką. W okresie likwidacji struktur Polskiego Państwa Podziemnego postanowiono Instytut zachować mimo radykalnie zmienionej sytuacji politycznej. W nie-licznym już gronie nadal odbywały się spotkania i dyskusje, planowano publikację opracowań naukowych przygotowanych w czasie wojny, prowadzono rozliczenia finansowe. Przewidywano, że część prac mogą kontynuować zalegalizowane już instytucje, takie jak Instytut Zachodni, Instytut Śląski czy Instytut Słowiański. Obok Jerzego Brauna – ostatniego przewodniczącego parlamentu Polski Podziemnej, czyli Rady Jedności Narodowej – główną rolę w pracy Instytutu odgrywali wtedy Stanisław Miklaszewski i Kazimierz Piwarski, w którego rękach – po zniszczeniu archiwum IEŚ w Warszawie – znajdowało się gros materialnego dorobku instytucji. Gdy w lipcu 1945 r. wyruszał do Londynu ostatni emisariusz Polskiego Państwa Podziemnego Wacław Felczak „*Lech*”, miał on za zadanie między innymi poinformować władze RP o sprawach Instytutu Europy Środkowej i zorientować się, jakie są możliwości podjęcia działań o charakterze naukowo-propagandowym na rzecz idei środkowoeuropejskiej na Zachodzie.²⁶

Szybko okazało się, że dla Brauna nie ma miejsca w rządzonej przez komunistów Polsce. Przewidując jej opuszczenie, prezes IEŚ zawiesił w październiku 1945 r. działalność Instytutu. Być może „*zawieszenie*” należy rozumieć jako zaprzestanie spotkań, nadal natomiast miał być realizowany plan publikacji prac wykonanych w ramach IEŚ. Zapewne Braun

²³ Frazik 2013: 159–161.

²⁴ Pełny jego tekst został opublikowany jako aneks 3 Frazik 2013: 563–572.

²⁵ IPN BU 0259/45, t. 2, k. 128, Zeznania własne J. Brauna. Instytut Europy Środkowej, Warszawa, kwiecień 1950.

²⁶ Frazik 2013: 136–140., Zeznania własne J. Brauna. Instytut Europy Środkowej, Warszawa, kwiecień 1950; Frazik 2013: 203–204.

na Zachodzie zamierzał nie tylko kontynuować aktywność polityczną, ale również nosił się zamiarem prowadzenia prac IEŚ. Proponował w tym celu wspólny wyjazd Wojciechowi Winklerowi.²⁷ W listopadzie przy próbie przekroczenia granicy Braun został aresztowany. W tej sytuacji kierowanie Instytutem z własnej inicjatywy przejął prof. Piwarski. Z tego czasu udało się uchwycić ślad tylko jednego spotkania poświęconego Czechosłowacji, które odbyło się w Krakowie w marcu 1946 r. Miklaszewski i Piwarski mieli wówczas nakłaniać historyka i byłego członka Delegatury Rządu Alojzego Targa do zamieszkania w Pradze w charakterze oficjalnego przedstawiciela Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Czeskiej, a nieoficjalnego delegata IEŚ. Chociaż Wacław Felczak, który w latach 1945–1947 trzykrotnie był w Polsce jako emisariusz władz RP na uchodźstwie, uzyskał finansowe wsparcie działalności Instytutu, a Jerzy Braun opuścił więzienie w marcu 1946 r., o dalszej pracy Instytutu Europy Środkowej nic konkretnego nie wiadomo. Jak się wydaje, jego istnienie polegało już tylko na subsydiowaniu naukowców i działaczy z funduszy przekazanych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Rządu RP na uchodźstwie.²⁸ W kolejnych latach działalność w IEŚ była pretekstem do stawiania zarzutów w procesach politycznych przed sądami komunistycznymi.

Wojciech Frazik

Források – źródła archiwalne

Instytut Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania Archiwów (IPN BU)

0259/372, Akta kontrolno-śledcze sprawy przeciwko Stanisławowi Miklaszewskiemu.

Instytut Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania Archiwów (IPN BU)

0259/45, Akta kontrolno-śledcze sprawy przeciwko Jerzemu Braunowi.

Instytut Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania Archiwów (IPN BU)

0259/519, Akta kontrolno-śledcze sprawy przeciwko Józefowi Kwasiborskiemu i in.

Instytut Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania Archiwów (IPN BU)

1023/447, Akta sprawy karnej przeciwko Stanisławowi Miklaszewskiemu (WSR w Warszawie, Sr 1838/49).

Instytut Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania Archiwów (IPN BU)

507/195, t. 1, Akta sprawy karnej przeciwko Jerzemu Braunowi (WSR w Warszawie, Sr 233/51).

²⁷ IPN BU 507/195, t. 1, k. 141–142, Protokół przesłuchania J. Brauna, Warszawa, 17.VII.1950; Braun 1981: 205., Winkler 1994: 53.

²⁸ Frazik 2013: 233., 243–244., 258–259.

Instytut Pamięci Narodowej (IPN)

Kr 010/4191, Akta operacyjne dot. Kazimierza Piwarskiego.

Studium Polski Podziemnej w Londynie, Kol. 5, t. 20, 21.

Hivatkozott irodalom – Bibliografia

- Balcerak, Wiesław 2011: *Z dziejów zamierzeń federacyjnych Józefa Piłsudskiego*. Warszawa–Łowicz.
- Braun Jerzy 1981: Jan Hoppe – polityk w służbie idei. In: Braun, Jerzy – Popiel, Karol – Sieniewicz, Konrad: *Człowiek ze spiżu*. Londyn.
- Celt, Marek 2006: *Z Retingerem do Warszawy i z powrotem. Raport z Podziemia 1944*. Łomianki.
- Frazik, Wojciech 2013: *Emisariusz Wolnej Polski. Biografia polityczna Wacława Felczaka (1916–1993)*. Kraków.
- Giedroń, Marzenna 1999: Koncepcje federacji środkowoeuropejskiej w myśli politycznej PPS–WRN, SL, SP, SN w latach 1939–1945. In: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*. Nr 253, *Acta Politica* nr 12, 45–58.
- Grabowski, Waldemar 2003: *Polska tajna administracja cywilna 1940–1945*. Warszawa.
- Michowicz, Waldemar 1999: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 5, 1939–1945. Warszawa.
- Juchnowski, Jerzy 1987: Plany federacyjne polskich socjalistów w latach II wojny światowej. In: Fiedor, Karol (red.): *Europejskie doktryny porozumienia i współpracy gospodarczej w XX wieku*. Warszawa–Wrocław.
- Kamiński, Marek Kazimierz 2005: *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939–1943*. Warszawa.
- Kisielewski Tadeusz 1991: *Federacja środkowoeuropejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939–1943*. Warszawa.
- Kisielewski, Tadeusz 2006: Idea unii polsko-czechosłowackiej i środkowoeuropejskiej a polityka polska, czechosłowacka i sowiecka w czasie II wojny światowej. In: *Przegląd Humanistyczny*. nr 3.
- Kobyłańska, Zofia 1999: *Konfederacja Narodu w Warszawie*. Warszawa.
- Konarski, Stanisław 2005: Stemler Józef In: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 43. Warszawa–Kraków.
- Łętocha, Rafał 2006: „*Oportet vos nasci denuo*”. *Myśl społeczno-polityczna Jerzego Brauna*. Kraków.
- Łoś-Nowak, Teresa 1987: Premier Władysław Sikorski a projekty federacyjne państw środkowo- i południowoeuropejskich. In: Fiedor, Karol (red.): *Europejskie doktryny porozumienia i współpracy gospodarczej w XX wieku*. Warszawa–Wrocław.
- Łukasiewicz, Sławomir 2010: *Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940–1971*. Warszawa–Lublin.

- Matusak, Piotr 2000 Idea federacji Europy Środkowo-Wschodniej w planach polskiego podziemia. In: Balcerak, Wiesław (red.): *Państwa narodowe Europy Środkowo-Wschodniej w XX wieku*. Łowicz–Warszawa.
- Okulewicz, Piotr 2001: *Koncepcja „międzymorza” w myśli i praktyce obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*. Poznań.
- Paruch, Waldemar 2005: *Myśl polityczna obozu pilsudczyckiego 1926–1939*. Lublin.
- Rostworowski, Stanisław Janusz 1999: Sobański Michał Kazimierz. In: *Polski Słownik Biograficzny*. t. 39. Warszawa–Kraków.
- Sieniewicz, Konrad 1981: Jan – pragmatyk. In: Braun, Jerzsy – Popiel, Karol – Sieniewicz, Konrad: *Człowiek ze spiżu*. Londyn.
- Sieniewicz, Konrad 2012: *Wspomnienia polityczne 1939–1945. Ku jakiej Polsce szliśmy*. Katowice.
- Wandycz, Piotr 1994: Próby stworzenia konfederacji polsko-czechosłowackiej podczas II wojny światowej. In: Błażyński, Zbigniew (red.): *Władze RP na Obczyźnie podczas II wojny światowej 1939–1945*. Londyn.
- Winkler, Wojciech 1994: *Emigrant*. Warszawa.
- Wolański, Marian Stanisław 1996: *Europa Środkowo-Wschodnia w myśli politycznej emigracji polskiej 1945–1975*. Wrocław.
- Żychowska, Maria 2007: Jerzy Braun (1901–1975). Twórca kultury harcerskiej, poeta, pisarz, dramaturg, filozof, ostatni przewodniczący Rady Jedności Narodowej oraz ostatni Delegat Rządu RP na Kraj w Polskim Państwie Podziemnym. In: *Zeszyty Historyczne, Stowarzyszenie Żołnierzy Armii Krajowej*, 9.
- Żychowska, Maria 2003: *Jerzy Braun, twórca kultury harcerskiej i unionizmu*. Tarnów.
- <http://wsa.dbc.wroc.pl/biogramy/dane/4058.html>.